
Heléne Thomsson & Annie Mohl

”Svensk-turkiska” kvinnor i mötet med svenskt arbetsliv

– berättelserna om oberoendet, tryggheten och språket

Hur upplever svensk-turkiska kvinnor mötet med svenskt arbetsliv? Vad är det som är viktigt för dem i detta möte? Vilka förhållanden i deras nationella och kulturella ursprung utgör hinder respektive möjligheter, svaghet respektive styrka i deras förhållande till arbete och arbetslöshet? Utifrån ett femtiotal djupintervjuer med svensk-turkiska kvinnor redogörs i artikeln* för deras upplevelser, känslor och uppfattningar om detta, där framför allt teman som *oberoende*, *trygghet* och *språkkunnande* betonas.

Inledning

”Låt mig berätta...” har vi kallat den intervjustudie med kvinnor som lever i Sverige, men vars ursprung (eller föräldrars ursprung) är icke-svenskt. I den studie som ligger till grund för artikeln har kvinnor från 54 olika länder deltagit i olika former av intervjuer. Intresset för kvinnor som själva eller vars föräldrar immigrerat till Sverige, bottnar i en önskan att förstå de mekanismer och fenomen som präglar vardagslivet – med alla tankar, känslor, relationer och

intentioner det inbegriper – för den som i sin vardag har att förhålla sig till en potentiell dubbel relativ underordning (se Haavind 1992; 1994). Den relativa underordningen kan antas vara en del i livsvillkoren för kvinnor som grupp, relativt män (se t ex Connell 1993, Haavind 1994; 1992, Hare-Mustin & Marecek 1990, Howard & Hollander 1997, Unger & Crawford 1996), men också för migranter som grupp och deras barn, i relation till majoritetsbefolkningen i det samhälle där de lever (se t ex Bromé & Bäcklund 1998, Chow m fl 1996, Feagin 1991, Åhlund & Schierup 1991). Studien tar sitt avstamp i ett antagande om att det, trots

Heléne Thomsson, fil dr, är projektledare och forskare vid Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.
Annie Mohl har studerat socialantropologi och är verksam som projektassistent vid Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.

* Projektet som ligger till grund för artikeln har finansierats av Rådet för arbetslivsforskning och Folkhälsoinstitutet. Författarna vill tacka Betty Kajubi, socionom, för hennes medverkan som intervjuare och diskussionspartner.

de oerhörda skillnader mellan individer som återspeglas i en studie av detta slag, finns vissa gemensamma fenomen i de situationer de kvinnor som immigrerat till Sverige och deras vuxna döttrar lever inom och därmed också i de erfarenheter de gör.

I studien görs fler intervjuer med kvinnor med anknytning till Turkiet än med kvinnor från något annat land. Denna övervikt av turkiska kvinnor hänger samman med vår önskan att göra en fördjupad analys av kvinnor med härstamning från något land med en relativt lång tradition av såväl flykt som annan form av emigration till Sverige.

Artikel är en delrapport i den större intervjustudien av kvinnor med icke-svenskt ursprung, och behandlar just de berättelser som kvinnor med anknytning till Turkiet förmedlar i sina intervjuer. Trots en medvetenhet om den förenkling vi gör oss skyldiga till, väljer vi för enkelhetens skull att benämna de kvinnor denna artikel handlar om som "svensk-turkiska".

I artikeln har vi valt att koncentrera vårt resonemang till fenomen relaterade till arbetslivet. Vi gör det delvis därför att vi finner arbetslivet intressant, men också därför att de kvinnor som intervjuats själva framhåller arbetslivet som mycket centralt i deras liv. Syftet med artikeln är att utifrån en medvetenhet om den komplexa interaktion som könstillhörighet, etnicitet och klass utgör, söka en förståelse av de fenomen som framstår som betydelsefulla för de svensk-turkiska kvinnor vi intervjuat i deras förståelse av sitt vardagsliv. Detta är den första artikeln i en studie med kvinnor från jordens alla hörn som immigrerat till Sverige och om deras i Sverige uppvuxna döttrar.

De vetenskapliga utgångspunkterna

I linje med den moderna interaktionismen, vilken fått ett starkt fäste inom den psykolo-

giska forskningen (se t ex Magnusson 1988; 1990), utgår vi ifrån att en förståelse av människors tillvaro, intentioner och erfarenheter inte kan uppnås utan en förståelse av de sociala strukturer de lever inom. Människors upplevelser i vardagslivet blir ur det interaktionistiska perspektivet viktiga och intressanta att knyta samman med de reella val- och påverkansmöjligheter de har (eller inte har) i sitt vardagsliv (se Thomsson 1996; 1998).

För att förstå varför människor lever sina liv som de gör är deras personliga historier viktiga analysinstrument (Edwards & Potter 1993). Genom att lyssna till människors berättelser blir det möjligt att förstå de socialt och historiskt bestämda gemensamma antagandena om hur världen är beskaffad som gäller *just här och just nu*. Det blir via berättelserna också möjligt att förstå hur människor kan, eller kanske till och med måste, förhålla sig i en viss livssituation (se Wetherell & Potter 1992).

Inom det forskningsområde som kommit att benämnas "socialpsykologisk könskonstruktivism" (se Gergen & Davis 1997, Haavind 1994; 1992; 1982, Howard & Hollander 1997, Stanley & Wise 1993) har människors eget berättande kommit att betraktas som oerhört centralt (se t ex Edwards & Potter 1993, Magnusson 1998). Genom att försöka förstå, inte bara *vad* människor berättar utan också *varför* de berättar det som de väljer att berätta, i exempelvis en intervjusituation, menar man att forskningen kan komma en bra bit bakom de fasader som människor så gärna visar upp inför varandra. Könskonstruktivismen fokuserar på könstillhörighetens betydelse i termer av normer och förväntningar, men samma konstruktivistiska resonemang kan även knytas till andra socialt skapade "identiteter" än könsidentiteten.

Under senare år har flyktingar och immigranter kommit att uppmärksammas som en grupp vars situation är i behov av en fördjupad analys. I denna analys kan den socialpsykologiska könskonstruktivismen bidra med värdefulla analysredskap, särskilt då den vid sidan om könstillhörighet också inkluderar etnicitet och klass i termer av sociala konstruktioner i sina analyser (Chow m fl 1996, Hennesy & Ingraham 1997, Jordan & Weedon 1997, Landrine 1995, Rothman 1993, West & Fernmaker 1995). De flesta forskare tycks överens om att den mest uppenbara bristen inom migrationsforskningen gäller forskning om kvinnor som immigranter. Enligt exempelvis Landrine (1995) är det framförallt maktanalyser och analyser av migrerade kvinnors egna förståelse av sina liv och sina erfarenheter i förhållande till val- och påverkansmöjligheter, som är mest eftersatt. Av detta kan förstås att den socialpsykologiska feministiska forskningen har en viktig funktion att fylla inom detta område, med sin betoning på just makt och påverkansmöjligheter (se t ex Gergen & Davis 1997, Maharaj 1995, Stanley & Wise 1993). Den feministiska forskningen har dock under lång tid haft ett så starkt fokus på könstillhörighet att man helt enkelt har glömt av, eller valt att bortse ifrån, att livet tar sig olika uttryck i olika socioekonomiska och etniska grupper.

Vikten av att åtnjuta andras respekt och aktning har under senare tid lyfts fram som en viktig klassrelaterad fråga som är lätt att knyta an till könskonstruktivismen (se t ex Connell 1993; 1996, Finch 1993). Hur aktning värd en människa är avgör andras sätt att möta densamma, men det påverkar även individens eget sätt att möta andra, att tala på och att betrakta sig själva. Många har påpekat att de som åtnjuter andras respekt inte funderar över det, men för dem som

inte åtnjuter respekt och aktning är det en stor fråga (se t ex Skeggs 1997, Strathern 1992). De grupper i samhället, som i socioekonomiska termer placeras i "lägre" socialgrupper, skapas genom det aktningssvärde och den höga moral som ofta tillskrivs individer i socioekonomiskt "högre" och ur vissa synvinklar kanske mer resursstarka grupper. Det är de starka som blir normerande och de svaga som blir avvikande, skriver exempelvis Skeggs (1997) i sin diskussion om klass och kön. Underklassens härmande av överklassens manér har under alla tider varit en del i samhällsutvecklingen (Elias 1989), på samma sätt som kvinnor ofta kan ses sträva efter en livsstil som närmar sig det som tidigare klassificerats som manligt (se t ex Unger & Crawford 1996).

Samspelet mellan olika sociala strukturer skapar de livsvillkor inom vilka de svensk-turkiska kvinnor denna artikel behandlar lever sina liv. Såväl privatliv som arbetsliv är intressant att analysera ur en könskonstruktivistisk synvinkel där såväl etnicitet som klass har sin givna konstruerade roll.

Metod

Under hösten 1997 och våren 1998 genomfördes totalt 49 intervjuer med sammanlagt 54 kvinnor med olika grad av anknytning till Turkiet. Till att börja med gjordes 19 enskilda djupintervjuer med kvinnor mellan 25 och 71 år födda i Turkiet (medelåldern var 47 år) samt 12 enskilda djupintervjuer med yngre kvinnor i åldrarna 18–25 (medelåldern var 22 år) som själva är födda i Sverige eller som kom hit som mycket små, men vars föräldrar kommer från Turkiet. Tre av de yngre kvinnorna var döttrar till äldre kvinnor som intervjuats. Fyra kvinnor ur vardera kategori som intervjuats en-

skilt har intervjuats vid två tillfällen med cirka ett halvt år mellan tillfällena.

Vid sidan av dessa enskilda djupintervjuer genomfördes fyra parintervjuer med två kvinnor i vardera intervju och tre gruppintervjuer med tre kvinnor i vardera intervju. Två av parintervjuerna skedde med kvinnor som själva kommer från Turkiet och två med yngre kvinnor som är födda i Sverige men som har föräldrar från Turkiet. I tre av fallen var det två väninnor som intervjuades tillsammans och i det fjärde fallet intervjuades två äldre turkiska kvinnor som inte kände varandra före intervjun. I två av gruppintervjuerna där tre vuxna kvinnor från Turkiet intervjuades tillsammans, kände kvinnorna till varandra innan intervjun och i den tredje kände de inte varandra alls. Slutligen genomfördes tre intervjuer där en mor som var född i Turkiet och hennes 18–20-åriga dotter som var född i Sverige intervjuades tillsammans.

Intervjuerna genomfördes i ett avskilt rum på en plats där informanterna kände sig väl till mods. De flesta intervjuerna kom att utföras i kvinnornas hem, på ett lokalt och för kvinnorna välkänt "kvinnocenter" eller i en muslimsk lokal. Några intervjuer har även skett på kvinnornas arbetsplats och en intervju har skett på ett kafé.

Informanterna söktes via en så kallad "snöbollsmetod" på ett osystematiskt sätt via personliga besök vid turkiska föreningar, kvinnocenter och andra samlingslokaler i Stockholm, respektive Malmö och Göteborg. Via de kontakter som kunde etableras på detta sätt ombads våra kontakter och informanter ge tips på ytterligare personer att intervjua. De kunde då ge oss namn och telefonnummer till arbetskamrater, grannar, före detta grannar i helt andra delar av Sverige, eller andra personer de kände till. Urvalskriteriet bestod endast i att alla skulle

ha eller ha haft arbete, alternativt vara arbetssökande i Sverige, samt ha eget eller föräldrars ursprung i Turkiet.

Samtliga informanter, även de vi mött personligen, kontaktades via telefon för att boka tid för intervju och för att i lugn och ro kunna förklara syftet med intervjun. Deltagandet var frivilligt, men ingen av de kvinnor som själva kommer från Turkiet tackade nej till att delta, även om en del tvekat i början på grund av att de tyckt sig ha problem med det svenska språket. Ett par yngre kvinnor i tjugoårsåldern, döttrar till några av de vuxna kvinnor som intervjuats avböjde dock deltagande. I syfte att göra upprepade intervjuer med åtta kvinnor kontaktades ett urval kvinnor åter efter cirka ett halvt år. Denna gång var det dock fyra äldre och tre yngre kvinnor som avböjde, med motiveringen att de redan hade berättat allt.

Intervjuerna tog mellan en och fyra timmar från det att vi träffat kvinnorna för att genomföra intervjun tills dess vi skilts åt. Av denna tid har mellan en och en och en halv timme betraktats som exklusiv intervjutid som bandats och sedan skrivits ut ordagrant. Övrig tid har präglats mer av inledande och avslutande samtal, nödvändigt för den form av djupa intervjuer vi eftersträvat. Syftet med projektet förklarades för varje informant i termer av att "låta invandrade kvinnor själva få berätta om sånt som är viktigt i deras liv". Samtliga informanter fick också före intervjun ett papper där forskningssyftet beskrevs mer utförligt och där de garanterades konfidentialitet. Efter varje intervju har information om omständigheter, samt allmänna tankar om intervjun och den information som erhöles i intervjun noterats av intervjuaren. Då intervjun genomförts i informantens hem har vi ofta blivit bjudna på te, kakor eller

till och med mat. Öppenheten och gästvänligheten har varit slående!

Intervjuerna har rört sig kring sex teman – bakgrund, arbete, fritid, livsstil, relationer och intentioner – där varje tema fanns uppritat i en cirkel på ett papper, så att såväl intervjuare som informant kunde se dem under hela intervjun. Syftet var att kvinnorna själva med egna ord skulle berätta om sina erfarenheter och tankar rörande de olika temana. Intervjuerna har skett på svenska, i två fall med hjälp av en väninna, i ett fall med hjälp av en kvinnlig koranstudent och i ett fall med hjälp av en dotter som kunde hjälpa till som tolk när så behövdes.

Intervjuarnas uppgift var att lyssna aktivt till det kvinnorna själva valde att berätta kring de teman som samtalet fördes in på och att fråga om sådant som varit svårt att förstå eller som känts förvånande eller intressant att veta mer om. Den form av djupintervjuer som skett inom detta projekt innebär ofta att man under intervjun kommer att tala om saker som gör ont hos såväl informant som intervjuare (och som man därför gärna väljer att inte tala om i andra sammanhang). I och med att intervjuerna skett i en så lugn och tillåtande atmosfär och alltid avslutas med ett lugnt samtal har samtliga informanter sagt att de känt sig tillfreds efter intervjun, även om flera vidrört saker som gjort dem upprörda eller ledsna under själva intervjun.

Intervjuerna genomfördes av tre kvinnliga intervjuare; projektledare och två projektassistenter. I vardera enskild intervju deltog endast en intervjuare, i par- och gruppintervjuerna däremot deltog två intervjuare. Eftersom studien av svensk-turkiska kvinnor är en del i en större studie av kvinnor från olika länder varvades intervjuerna med kvinnor från Turkiet med intervjuer

med kvinnor från andra länder. En intervjuare kom framförallt att koncentrera sig på kvinnor från andra länder än Turkiet och har därför enbart bidragit med en intervju med en kvinna från Turkiet, samt deltagit i en gruppintervju med turkiska kvinnor. Samtliga tre intervjuare var väl insatta i studiens syfte, bakgrund och teoretiska antaganden. Möten och diskussioner om intervjuernas genomförande och om den information och de upplevelser som erhöles via intervjuerna skedde kontinuerligt. Parallellt med intervjuernas genomförande skrev vardera intervjuare ut en del av de egna intervjuerna, läste litteratur som hade anknytning till studien och gjorde analyser av färdigutskrivna intervjuer. Cirka hälften av intervjuerna lämnades till skrivhjälp för utskrift. Varje intervju som skrivits ut med skrivhjälp har korrekturlästs av respektive intervjuare till det band där intervjun finns inspelad. Såväl band som bandutskrifter och resultat från intervjuerna har kodats i flera led, på så sätt kan endast projektledaren härleda resultaten till sin ursprungliga källa.

Analysförfarande

Analyserna skedde i ett första steg med hjälp av dataprogrammet QSR NUD*IST (1997) där samtliga ordagrant utskrivna intervjuer med kvinnor med anknytning till Turkiet kunde sorteras för sig och innehållet i dessa intervjuer kategoriseras utifrån olika områden. Eftersom en kvalitativ studie kan ha såväl ett empiriskt beskrivande syfte som ett förståelsesyfte är det viktigt att påpeka att syftet med denna studie är det senare. De kategorier som använts för kodning av de utskrivna intervjuerna hämtades därför ur förståelsen av det informanterna talade om, snarare än ur någon slags ”faktiska förhållanden”. Exempel på kategorier är ”kämpa”, ”lyckas”, ”trötthet”, ”kärlek”, ”beroende”,

"underordning", "glädje", "ALU", "arbetsplats", "arbetskamrater", "svenskar", "språket", "värk", "längtan" etc. Kategorier och koder förändrades under databearbetningens gång allteftersom förståelsen av kvinnornas berättelser djupnade. Med hjälp av QSR NUD*IST var det också möjligt att sortera fram textavsnitt som handlade om mycket specifika delar av berättelserna och som besvarade frågeställningar som väcktes under arbetets gång. Exempel på sådana frågeställning kunde vara: Är det de kvinnor som berättar om besvikelser i arbetslivet som också berättar om värk och smärtor i kroppen? Hur ser de yngre kvinnor som är födda och uppvuxna i Sverige på språket som hinder i arbetslivet?

I ett första skede skedde en kategorisering efter de sex delområden som fanns i intervjuplanen. Senare kom dock fler kategorier att arbetas fram genom att samtliga intervjuare läste utskrivna intervjuer och noterade vad som framstod som intressant eller förvånande, eller markerade områden av texten som befanns särskilt viktiga. Vissa löpande reflekterande tolkningar gjordes av vad kvinnorna talade om, syftade på och varför de valde att berätta det de gjorde. Under hela analysarbetet har de bandade intervjuerna dessutom lyssnats igenom ett flertal gånger. Analyserna med de svensk-turkiska kvinnorna har skett innan analyser av intervjuer med kvinnor från andra länder skett. Intervjuerna med svensk-turkiska kvinnor har dock skett parallellt med intervjuer med andra kvinnor, varför erfarenheter och tankar utifrån intervjuer med andra än svensk-turkiska kvinnor kunnat tillföra ytterligare en dimension i tolkningsprocessen.

Resultatredovisningens form

Resultaten redovisas i en resonerande och reflekterande form där syftet är att ge en

trovärdig tolkning av det informanternas förmedlat i olika former av intervjuer. Resonemanget bygger på analyser av de intervjuade kvinnornas berättelser, men också på de teoretiska antaganden vi forskare fört med oss in i studien.

Vi väljer att presentera en del citat i vår resultatredovisning. Syftet med citaten är att ge läsaren en möjlighet att höra kvinnornas egna resonemang. Eftersom resultaten bygger på en förståelse som framträtt först efter att ha läst och lyssnat på många och långa berättelser och diskussioner kan dock inget enskilt citat sägas bevisa att våra tolkningar är riktiga. Citaten får i en studie där förståelsesyftet överskrider det empiriskt beskrivande syftet aldrig ses som annat än illustrationer eller som bidrag till att möjliggöra ytterligare förståelse (eller ytterligare uppslag till tolkning) hos läsaren.

Många av dem vi intervjuat har kunnat uttrycka sig mycket bra, de har varit måna om att få oss intervjuare att förstå vad de menar och de har tagit sin egen roll som förmedlare av unika tankar och erfarenheter på ett stort allvar. De skrivna och lästa orden ställer dock andra krav än de som förmedlas i ett samtal. För att göra våra informanter rättvisa har vi korrigerat vissa grammatiska fel i de citat vi presenterar, ändrat en del uttryck som kan verka vilseledande för läsaren samt mycket försiktigt ändrat uppgifter som vi ansett etiskt känsliga. Vi har försett våra informanter med fingerade namn och vi har i en del fall ändrat vissa fakta vad gäller personuppgifter, för att på så vis öka den konfidentialitet som vi utlovat.

Under ett samtal händer det ofta att den som talar utelämnar ord, avbryter sig själv eller bara tystnar och gör en kort paus efter att ha sagt något. Eftersom vi anser att även detta utsagda är viktiga pusselbitar i för-

ståelsen av det som förmedlas i intervjuerna har vi valt att markera detta med tre punkter (...) utan parentes i citaten.

Resultat

I denna artikel väljer vi att redovisa tre teman som förefaller viktiga i förståelsen av de kvinnor vi intervjuat; oberoendet, tryggheten och språket. Vi har inte för avsikt att redovisa det totala innehållet i intervjuerna, utan utelämnar medvetet vissa teman som får bilda underlag för andra artiklar. De tre teman som vi redovisar här kan dock betraktas som sammanfattande mycket av det som under analysarbetets gång framträtt som intressant och viktigt i syfte att förstå svensk-turkiska kvinnor.

Att vara oberoende

Oberoendet tycks vara något eftersträvansvärt i vårt svenska samhälle, det blev tydligt i denna studie. Strävan mot oberoende kan ses som en strävan som ligger i linje med barndomens strävan mot att kunna klara sig själv. Det kan också ses som ett uttryck för en slags individualism som passar det marknadsekonomiska samhälle Sverige utgör. Utan att fördjupa sig i ett resonemang kring detta kan det tyckas intressant att oberoendet är så eftersträvansvärt att varje kvinna som vi låtit berätta om sitt liv, sitt arbete och sina tankar spontant kommer in på detta tema. Infallsvinkeln kan skifta och oberoendet kan uttryckas på olika sätt, men finns alltid med. Ofta talas om oberoendet som en vision knuten till såväl samhälle och arbetsplats som män, familj och släkt. Det är inte alltför sällan en konflikt mellan faktiska förhållanden och ett önskat oberoende gör sig gällande. För att exemplifiera hur informanterna tar upp oberoendet som ett tema kan följande citat hämtade ur fem

olika intervjuer vara intressanta. Hacer, 25 år, studerande, berättar:

... Först och främst att jag, att jag har ett jobb och att jag försörjer mig själv, inte bara mig själv egentligen utan även min man ... Barn får vi vänta med bra länge, tills allt ordnat sig. Först måste han lära sig svenska och skaffa sig ett jobb. Vi skaffar inga barn annars ... Vi kan inte leva på bidrag från staten, det går inte. Vi vill kunna klara oss själva. Sen barn ...

Hacer är född och uppvuxen i Sverige, men hon har turkiska föräldrar och definierar sig själv som turk. Hon har precis gift sig med en man i Turkiet och han har nu flyttat hit till Sverige till henne. Hon är mycket bestämd i det att hon säger att de inte kan leva på bidrag från staten och att de vill kunna klara sig själva. De ska bli oberoende av andra, hon och hennes man. I en annan intervju säger Suhran 28 år, som arbetar som personlig assistent, så här angående oberoendet:

Okej, det är ett familjeföretag, men ändå så vill inte jag komma in i kusinernas och allt det där. Nej, jag vill hellre vara min egen. Inte vara bunden till dem.

Fatma är 55 år och långtidssjukskriven. Hon berättar om hur hon och hennes man strävade mot ekonomiskt oberoende under de första åren i Sverige under mitten av sextio-talet:

Då hade vi målet bara att kämpa och jobba, klara det ekonomiska alltså ... Jobba, tjäna pengar ... Vi fick låna lite då i början av hans föräldrar, så vi kunde köpa lite möbler. Men sen har vi klarat oss själva. Bostadsbidrag fick vi något år när vi hade alla tre barnen hemma och han [maken, vår anm] var arbetslös ... Det var det som var värst tror jag, att vi inte kunde få ekonomin att gå runt. Inte

kunna köpa skor till barnen ... Vi sparade och var försiktiga, ville inte låna mer av hans föräldrar. Man vill vara oberoende. Det är en stolthet man har.

Tülay är 71 år och den äldsta av de turkiska kvinnor vi intervjuat. Hon berättar om en annan aspekt av oberoendet och om beroendet mellan mor och dotter:

Min dotter kommer ibland och hjälper mig, fast jag säger nej, nej, gör inte det! Jag städar innan hon kommer så hon inte ska sätta igång ... Hon har så mycket själv, barn som är tonåringar och hon jobbar hela dagarna. Jag vill inte vara en belastning för henne. Jag vet själv hur det var när jag var ung. Min mamma bodde hos oss då, det var i Turkiet, hemskt! [skrattar]. Hon var beroende av mig och jag var beroende av henne. Uh! Vi bråkade jättemycket!

Slutligen ett citat ur en intervju med Aikan, 43 år och arbetssökande. Hon berättar om sin syn på förhållandet mellan kvinnor och män:

Ingen kvinna ska vara beroende av sin man! Varje kvinna måste gå ut och tjäna sina egna pengar. Viktigt för mig, viktigt för alla kvinnor. Annars har kvinnan ingen makt hemma. Han kan komma och säga gör det och gör det och hon ska springa där och passa upp. Jag ser alldeles för många av mina väninnor som har det så. Det är inte bra för någon, inte för henne, inte för barnen.

Nu måste naturligtvis dessa citat ställas mot det faktum att de kvinnor som intervjuats alla har anknytning till Turkiet. Hur är det med oberoendet i Turkiet? Skulle turkiska kvinnor som lever i Turkiet vara lika måna om att framhålla oberoende som dessa

svensk-turkiska kvinnor är? En annan viktig fråga är om dessa svensk-turkiska kvinnor skulle vara lika måna om att betona oberoendet om vi som intervjuat varit turkar och inte svenskar, vilket nu var fallet? Ytterligare en viktig fråga är om den starka betoningen av oberoende har att göra med det faktum att det är kvinnor som berättar om sig själva, och inte män? Man kan naturligtvis också ifrågasätta vårt urval: har vi i vår osystematiska selektion kommit i kontakt med kvinnor med ovanligt stort behov av oberoende? Det bör betonas att samtliga de svensk-turkiska kvinnor vi intervjuat spontant tar upp oberoendet och att de tycks betrakta det oberoende de talar om som en positiv motsats till en beroendeställning som de själva säger sig befinna sig i, eller som de berättar att de kan se andra (väninnor t ex) befinna sig i.

I ett försök att svara på dessa frågor knyter vi an till Weedons (1997) poststrukturalistiska resonemang och ställer de berättelser som informanterna väljer att berätta i relation till frågor om makt och positioner i samhället. Weedon menar att varje mänskliga lever inom sociala strukturer där makt produceras och reproduceras genom att människor är aktivt medskapande. I och med att varje livssammanhang är historiskt och kulturellt specifikt, kan man aldrig göra annat än spekulera kring hur saker skulle ha förhållit sig under andra omständigheter eller i andra sammanhang. De berättelser som ligger till grund för förståelsen av vikten av oberoende måste därmed betraktas i relation till att det är en grupp svensk-turkiska kvinnor som lever i Sverige år 1998 som berättat om sitt liv för svenska kvinnliga intervjuare. Huruvida detta fenomen skulle ha framträtt under andra omständigheter går inte att besvara, men är viktigt att ha i åtanke i tolkningen av berättelserna.

Vi kan alltså inte svara på alla de frågor som väcks när vi lyssnar på alla berättelser om strävan efter oberoendet, utan bara konstatera att för de svensk-turkiska kvinnor som intervjuats i denna studie tycks oberoendet viktigt att framhålla. Kanske för att de är turkar, kanske för att de är svenskar, kanske för att de är en minoritetsgrupp som stigmatiseras som "invandrare" med given mening och status och kanske för att de som kvinnor i en relativt underordnade position alltid måste förhålla sig till oberoendet betraktat ur ett maktperspektiv (se t ex Connell 1993).

Maktrelationen i själva intervjusituationen kan också ha påverkat betoningen av viljan till oberoende och behovet av att påängta detta. De flesta av informanterna saknade till skillnad från den eller de som intervjuade dem eftergymnasial utbildning, många hade inte mer än fem års grundskoleutbildning från Turkiet och begränsade möjligheter att uttrycka sig på svenska. Dessutom var många av informanterna arbetslösa eller arbetade i tillfälliga sysselsättningar (exempelvis ALU). För att komma ifrån den maktrelation som uppstår i en enskild intervju där intervjuaren har en annan social status än den intervjuade, genomförde vi även par- och gruppintervjuer. I dessa intervjuer hade intervjuaren en mer undanskymd roll, och intervjun fick mer form av ett samtal mellan två eller tre jämlika kvinnor som diskuterade liknande upplevelser eller olika erfarenheter. Även i dessa intervjuer framträder dock oberoendet som ett mycket centralt tema. Även i de mor- och dotterintervjuer som på liknande sätt tog form av ett samtal mellan informanterna snarare än en regelrätt intervju, betonade både mödrarna och döttrarna vikten av att inte vara beroende av någon annan (samhälle, make etc).

Vi kan konstatera att oberoendet finns i informanternas tankar och att de väljer att berätta om det i intervjuerna. Aikan, citerad ovan, påpekar i slutet av sin intervju:

Som invandrare vill man ju inte ligga samhället till last. Man hör ju jämt det här att invandrare tar jobben ifrån svenskarna och att vi är en belastning ... Jag kan känna att jag som människa är bara till besvär ... Jag är en belastning ... Det skulle kunna stå skrivet i pannan på mig. Dessutom är jag kvinna och har en massa barn som kostar samhället en massa pengar ... Hej, det är jag som är den där belastningen!

Utifrån känslan av att vara en belastning är det inte svårt att förstå att man vill framhålla sin strävan mot oberoende och mot att vara icke-belastande. Det blir i analyserna av intervjuerna tydligt hur den stigmatiserade bilden av kvinnor, men framför allt av "invandrarkvinnor", är en del i informanternas identitet. Liksom Aikan har de intervjuade kvinnorna att förhålla sig till de båda underordnade positioner som kategorierna "invandrare" och "kvinna" tillskriver dem, men också till den interaktionseffekt som uppstår när dessa två positioner sammansmälter.

Mot bakgrund av att varje människa själv åläggs att skapa sig som kvinna respektive som man i ett kulturellt överlevnadssyfte – en könlös individ accepteras inte i vårt samhälle – måste en idé om vilken "sorts" kvinna respektive man en individ ska vara utarbetas utifrån de möjliga val som varje situation erbjuder (se Howard & Hollander 1997, Butler 1990). Under de grupp- och parintervjuer vi genomförde framkom det med stor tydlighet hur starkt viljan till "kulturellt anpassning" styr valet av självpresentation. Skapandet av en identitet sker alltid

i relation till andra människor vilka man är lika och olika och efter varje möte med andra människor har denna skapandeprocess finslipats för att ta sig nya uttryck. Självklart har de kvinnor som deltog i våra intervjuer gått in och ut i åtskilliga möten i sina liv, men också själva intervjusituationen är att betrakta som ett möte vars resultat är en produkt (i det här fallet en svensk-turkisk "invandrarkvinna"). Eftersom vi under par- och gruppintervjuerna fick tillfälle att vara delaktiga i men också iakttagare av denna process, kunde vi undvika den fälla som öppnas i och med att den produkt som skapas ofta är så trovärdig att den tas för naturligt givet. Det är lätt att tro att svensk-turkiska kvinnor har en stark medfödd strävan mot oberoende och att det måste vara så. Själva konstruktionsprocessen och de olika sociala sammanhang vari den ständigt pågår, glöms lätt bort.

Att vara trygg

Lika mycket och lika gärna som de intervjuade kvinnorna talar om viljan till oberoende, talar de om längtan efter trygghet. För att illustrera hur tryggheten omtalas väljer vi att presentera två citat. Det första är hämtat ur en intervju med Alev, 51 år, som har en ALU-tjänst vid ett "kvinnocenter", och det andra ur en intervju med Fariha, 24 år och anställd vid en reklamfirma.

[Alev:] Det är en trygghet på alla sätt att ha ett arbete ... Jag har alltid varit ute i arbetslivet ... Läsa på dagarna, jobba på kvällen, det har jag gjort hela mitt liv. Nu plötsligt 1992 blev jag arbetslös. Det kändes som om någon halshög mig.

[Fariha:] Jag arbetar ju först och främst för att tjäna pengar Det är ju en trygghet man vill ha. Jag vet att det är väldigt

många i min ålder som är arbetslösa, går på socialbidrag. Jag vet inte om det beror på att jag bara haft tur eller för att jag är duktig. Jag vill inte tro på att jag är här [på arbetsplatsen, vår anm] bara för att jag haft tur.

Båda dessa citat belyser vikten av att ha ett arbete som ekonomisk trygghet men kanske också som ett bevis på att man är behövd. Åtskilliga uttalanden liknade Alevs och Farihas belyser med stor tydlighet hur arbetet inte bara innebär att ha ekonomin tryggad, det handlar också om att få en bekräftelse på sin duglighet och sitt värde. Denna bekräftelse kan ses som nära förbunden med trygghet; den som känner sig behövd och som får bekräftelse på sitt värde har också lättare att känna sig trygg. Den trygghet kvinnorna talar om handlar även om att kunna förutse och planera framåt och att se en meningsbärande linje i sitt liv. Arbetslöshet och tillfälliga arbeten, vilket är en vardag för många av de intervjuade kvinnorna, omöjliggör denna framtidssikt. Av de 54 kvinnor som intervjuats är det endast 12 som har ett fast arbete på en tjänst som inte är tidsbegränsad (två av dessa kvinnor är dock långtidssjukskrivna vid intervju-tillfället). Åtta kvinnor är arbetssökande men vid intervjutillfället utan jobb. Tre är sjukskrivna men utan fast tjänst att återgå till, två är ålderspensionerade och fyra är förtidspensionerade. Åtta kvinnor studerar på heltid och resten, dvs 17 kvinnor har vad de själva talar om som ALU, praktik etc. Samtliga, utom de äldsta som tycker att de "gjort sitt", värderar ett "riktigt" arbete mycket högt. Den kortsiktighet som olika former av tillfälliga praktikplatser och arbetsmarknadspolitiska åtgärder skapar står i motsats till den trygghet som de intervjuade kvinnorna söker. Alev, citerad ovan, berättar vidare:

Jag var heltidsarbetslös, men jag fick aldrig, hur säger man, vara hemma och lata mig, det gjorde jag aldrig. Jag lärde mig lite engelska, jag gick på datakurser som jag fick betala själv ur min egen ficka ... Jobbade som ALU på dagis och jobbade där ett halvår. Sedan ett annat dagis, jobbade ett halvår där ... Nu har jag jobbat i fem månader så jag har till året ut. Jag hoppas, och jag sade henne också [handläggaren på arbetsförmedlingen, vår anm] att jag är inte ung, jag blir äldre och äldre för varje dag och det är svårare för mig att få jobb. Jag vill ha trygghet inte ”jaja du har tre månader till”.

Många av kvinnorna berättar om olika former av kortsiktiga och tillfälliga jobb. De använder termer som AMU, ALU, Ams, API, praktik, kurser etc som vore det vardagsord. De betraktar alla dessa olika former av arbetsmarknadspolitiskt skapade arbeten och kurser som otillfredsställande, men dock en hjälp ut i samhället och ut ur hemmet. Att vara hemma hela dagarna är inte vad dessa kvinnor önskar. Så här säger Nebahat, 59 år och förtidspensionerad, som själv har erfarenhet både av att vara yrkesarbetande och hemmafru:

Det är svårt att vara hemmafru, man duger inte till någonting. Man städar och städar och gör allting men det är inget tacksamt jobb ... Man blir inte nöjd med sig själv och tycker inte att man gör någonting nyttigt.

Kanske just det här citatet från Nebahat säger någonting mycket centralt i synen på arbete: Att bli nöjd med sig själv. Kanske den trygghet kvinnorna talar om som skulle kunna komma ur att ha ett ”riktigt” jobb handlar om att ha en bas som gör att man är nöjd med sig själv – eller ur känslan av att andra torde vara nöjda med att man gör

”rätt för sig”. Kanske går det också att knyta an till den diskussion om att vara ”duktig” eller att ”bara haft tur” som Fariha förde i det tidigare citatet.

Längtan och sökandet efter att vara nöjd med sig själv kan vara en förklaring till varför många av informanterna finner det mer meningsfullt att arbeta frivilligt i t ex en kvinno förening, än att ha en praktikplats på en arbetsplats där de vet att de bara är gäster. ”Jag kan jobba frivilligt” och ”jag vill hjälpa andra” säger flera av de intervjuade kvinnorna och menar att de gör det genom att vara engagerade i olika former av föreningar där kvinnor kan träffas och skapa sina egna projekt i form av tygmålning, matlagning, kurser i svenska etc. Får de då någon trygghet genom denna form av engagemang? Det är svårt att veta. De kan åtminstone välja själva och är inte tvingade in i någon sysselsättning de finner meningslös. De får ingen, eller en mycket låg ekonomisk ersättning, de vet inte alltid hur länge deras förening får ha kvar sin lokal eller hur länge de kommer att kunna fortsätta med sin verksamhet. Ändå tycks många sträva efter att få arbeta inom just de centra som skapats av eller för kvinnor liknande de själva. För att det ska vara möjligt att arbeta ideellt i denna form av verksamhet krävs dock en annan ekonomisk trygghet, som kanske kan uppnås genom en make som har god ekonomi (vilket inte är faller för någon av de kvinnor vi intervjuat) eller genom att ha pension eller dylikt. Åtskilliga av kvinnorna berättar om hur de försökt få arbetsförmedlingen att gå med på att skapa ALU-tjänst eller liknande vid just denna form av centra. Lyckan över att ha lyckats med detta och att faktiskt få jobba med något man själv önskar, ställs dock i kontrast till att det återigen handlar om tillfälliga lösningar med begränsade möjlig-

heter att se framåt mer än några månader i taget.

Det ligger nära till hands att knyta an denna diskussion om tillfälliga jobb och bristande trygghet till Antonovskys resonemang om människors känslomässiga och kognitiva bedömning av sin situations begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet (se Antonovsky 1991). Möjligheterna att begripa varför det inte går att få ett "riktigt" jobb är begränsade för många av kvinnorna eftersom denna förståelse förutsätter att man kan förstå sig själv som underordnad och stigmatiserad – något som naturligtvis gör ont, även om det paradoxalt nog också kan upplevas underlättande att finna en enkel extern förklaring. Serpil, 21 år och barnskötare, säger så här angående välutbildade turkars svårigheter att få jobb:

Jag hoppas att det verkligen inte beror på att de är in... att de inte är svenskar. Jag hoppas att det är någonting annat det beror på. Att det kanske finns andra som är mer kvalificerade för det jobbet.

Hon säger senare:

Man vill ju inte vara en sån som ingen vill ha med att göra liksom ... Men jag har själv aldrig hamnat i den sitsen.

Hur ska en förståelse av sig själv som "en sån som ingen vill ha med att göra" kunna bli hanterbar? För många går det inte att hantera på något annat sätt än genom sorg. I många intervjuer blir det tydligt hur kvinnorna sörjer sig själva och att de lever sina liv utan att kunna vara sådana som de tycker att de egentligen är. Trots att det gör mycket ont att tala om denna sorg, har många sett det som viktigt att förklara och berätta om just detta i de enskilda intervjuerna. Eftersom intervjuerna är så öppna och vi som intervjuare försöker vara så följsamma som

möjligt visar analyserna kanske något oväntat, att berättelserna om denna sorg ofta vävs samman med berättelser om annan smärta – ofta av kroppsligt slag. Många av de kvinnor som intervjuats berättar om värk i rygg, nacke, armar, ben, fötter och händer parallellt med att de talar om livet som aldrig tycks bli det som det skulle kunna vara.

I många fall kan naturligtvis värken kopplas till de tunga och slitsamma arbeten som många av kvinnorna haft och har. Mer förvånande kanske det är att även flera av de yngre kvinnorna och kvinnorna som inte haft denna form av fysiskt tungt arbete berättar om värk i kroppen. I och med att berättelserna om sorg och om kroppslig värk sker så sammanvävt i intervjuerna blir det intressant att koppla samman dessa två fenomen i analyserna. Kanske är det sorgen som förkroppsligas och ger värk i ryggar och nackar, i armar och fötter? Det är åtminstone vad Özdem, 54 år och sjukpensionerad, berättar om:

Jag orkar inte fundera över varför det blev så som det blev. Jag fick inte den chans som ... Jag fick aldrig visa ... mitt liv blev ... [snyftar]. Men nu gör det inget längre nu har min sorg satt sig i min rygg och min nacke. Nu har jag så ont, så ont. Och nu kan jag inte göra något åt det längre, det är som det är. Nu förstår jag att ingen vill anställa mig. Vad kan jag göra? Jag måste vila och ta det lugnt. Lägga mig och vila flera gånger om dagen. Ingen kan ha en sån.

Genom att förkroppsliga sin sorg, som Özdem menar att hon har gjort, blir det lättare att både förstå och handskas med utslutning och underordning. Det blir också lättare att handskas med krav och förväntningar från en omgivning som har svårt att förstå den sorg man bär på. Smärta

och orörlighet kan ses som en hanterbar orsak till uteslutning, men också ge anledning till ett mer eller mindre frivilligt tillbakadragande. Men meningsfullheten då? Inte kan livet bli meningsfullt genom sjuklighet? Så här säger Özdem vidare:

Jag har ju min sjukpension nu, så nu är den ekonomiska biten tryggare än på länge. Man får väl se det som att det är det här livet har velat ge mig. Jag är tacksam att jag har min tro och min man. Nu kan jag engagera mig mer i koranstudier och hjälpa andra, det är ju egentligen det jag alltid velat göra. Nu slipper jag stängas med dem på arbetsförmedlingen mer. Oj, oj vad vi har kämpat under alla år. Men nu har jag ont ... nu är jag sjukpensionär, nu ...

Det tycks som om Özdem idag kan se en meningsfullhet i livet som hon inte kunnat se förut. Hon är idag mycket engagerad i koranstudier och leder muslimska ungdomsgrupper på sin hemort. Det är tre år sedan hon blev sjukpensionerad och hennes värk finns kvar. Hon säger att hon idag har funnit en livsstil som gör att hon kan glömma värken emellanåt och att hennes engagemang för sin tro gör livet meningsfullt på ett sätt som hon aldrig lyckades nå via de jobb hon haft (mestadels inom industrin).

Många av kvinnorna framhåller, på samma sätt som Özdem, hur arbetsförmedlingen står i kontrast till deras strävan efter meningsfullhet och trygghet. De berättar om hur svårt det är att få handläggare på arbetsförmedlingen att förstå vad det är som är fel med de ständiga kortsiktiga arbetena och kurserna. Även om kvinnorna förstår att även handläggarna på arbetsförmedlingen är maktlösa, så upplever de en frustration i att de överhuvudtaget tvingas ta denna form

av jobb för att på så vis bara förlänga otrygghetsperioden. Ingen av kvinnorna berättar om arbetsförmedlingen som en hjälp till trygghet. Så här berättar Aynur, 35 år:

Det är ju inte det att jag inte vill ha den här ALU-tjänsten. Men jag känner mig så trött på att skyfflas runt så här. Jag kan inte planera, jag vet inte vad jag gör om ett halvår. Jag har ingen trygghet. Jag kan inte få krediter i banken för jag har inget fast jobb. Jag är inte en av de ordinarie på jobbet så jag är inte riktigt en av dem. Inget gäller riktigt för mig. Mig behöver man inte riktigt bry sig om. Vi hade brandövning, men jag behövde inte vara med för jag är ju bara här tillfälligt. På arbetsförmedlingen förstår de inte. De tycker jag är otacksam bara. De har aldrig varit i min situation. Var glad att du har nåt, säger de. Och visst jag är tacksam, men det är inte någon hjälp till att göra livet meningsfullt och utvecklande man får.

Aynur berättar senare i intervjun att hon försökt på så många sätt:

Jag har pluggat, jag har besökt olika företag, jag har haft idéer själv ... Men det är bara stopp. De [på arbetsförmedlingen, vår anm] fattar inte. De har inget att ge och är så fruktansvärt rigida. När jag kom till dem första gången sa jag: Ge mig en symaskin och jag kan försörja mig genom att sy kläder åt muslimska kvinnor. Men nej. Jag var tvungen att gå en kurs och läsa svensk grundskolekompetens!

Tryggheten i att ha ett arbete tycks med stor tydlighet inte bara stå att finna i en ekonomisk trygghet. Ekonomin är en stor och tung fråga för många, men den är ändå (för de flesta) hanterbar. Många berättar om

knep för att få ekonomin att gå runt, om lån och hjälp av exempelvis släktingar. Även om många är missnöjda med sin ekonomiska situation framhåller de allra flesta att det de saknar mest är den trygghet som uppstår ur känslan av att vara behövd och av att ha en plats i samhället. Kanske detta blir extra viktigt för den som lämnat sitt födelseland för att leva i ett annat land? I flera av intervjuerna ifrågasätter de kvinnor som intervjuas det val de gjorde när de flyttade till Sverige. ”Jag trodde aldrig att det skulle bli så här” och ”nog trodde jag att jag alltid skulle kunna göra rätt för mig” är två meningar som förekommer i flera varianter i många intervjuer med arbetslösa eller arbetsmarknadspolitiskt sysselsatta kvinnor. Flera av dem säger också att de ser livet som meningslöst, att de inte har något att se fram emot, att ingen behöver deras kunskaper och deras kraft. I några av intervjuerna säger de kvinnor vi intervjuar att de känner att livet sviktar under fötterna och att de inte vågar se framåt. De har för mycket att slåss emot för att tro på en förändring, säger de. De är inte bara utanför arbetsmarknaden, de upplever dessutom att svenska arbetsgivare anser att de är ”fel” på så många sätt att de känner att de måste ge upp hela sin identitet för att ha en chans, och det är ändå inte säkert att de lyckas.

Att turkar tänker och handlar annorlunda än svenskar och att turkiska kvinnor har en annan uppfostran än svenska är återkommande teman, som framförs som hindrande i sökandet efter en trygghet i det svenska livet. Andra faktorer som många av de mer religiösa intervjuade kvinnorna tar upp som hinder i mötet med arbetslivet och den trygghet de önskar, är paradoxalt nog det som de annars framhåller som den största av alla tryggheter: Sharia (dvs den islamiska lagsamling som grundar sig på Koranen och som i

detalj reglerar muslimers liv), hijab (dvs den heltäckande klädedräkt som även döljer håret och som många muslimska kvinnor bär) och framförallt schalen.

Att kunna tala svenska

Ett hinder för att få arbete, uttryckt med stor tydlighet i intervjuerna, är det svenska språket. Såväl de mer nyligen hitflyttade kvinnorna som har problem att göra sig förstådda på svenska (ingen av de intervjuade kvinnorna har dock bott i Sverige i mindre än tre år) som de unga kvinnor som är födda och uppvuxna här i Sverige talar om språket som ett självklart hinder i livet, och framför allt i mötet med arbetslivet. Det språkliga hindret tycks relativt lätt för kvinnorna att ta till sig, det är konkret och har inte samma djupa koppling till deras identitet, som annan mer generell etnisk, sexistisk eller klassmässig underordning eller diskriminering kan tyckas ha. En av de intervjuade kvinnorna, Gülay, som är född i Sverige och som arbetar som undersköterska, har nyligen gift sig med en man från Turkiet. Denne man har för några månader sedan flyttat från Turkiet till Gülay och bor nu tillsammans med henne och hennes mor och bror i en lägenhet utanför Göteborg. Gülay berättar i sin intervju att hon ser som sin uppgift att hjälpa sin make ut i det svenska samhället och hon betonar hur bra det kommer att gå för honom när han väl har lärt sig svenska. Gülay intervjuas vid två tillfällen, med ett halvt års mellanrum. I den andra intervjun visar det sig att hennes största lättnad vad gäller psykisk press och belastning ligger just i att hennes make, nu när han varit i Sverige i snart ett år, börjat lära sig tala svenska. Fortfarande är dock hans språk så dåligt att han inte har kunnat få något jobb, förklarar hon. Språket har, i hennes ögon, med andra ord kapacitet att

stå som enskild förklaring till problemet att få jobb. Intressant nog så tycks samtliga av våra informanter resonera på samma sätt. Ingen av dem ifrågasätter språkets definitiva roll i mötet med arbetslivet. Så här säger Gülay, 25 år:

Ja, sen tänker jag, tänk dig att man ska anställa, tänk dig att du har ett företag och så ska du anställa en säljare och sen så kommer Stefan och Ahmed och Ahmed har brytning när han pratar och, nej men vem anställer man? Självklart, det är självklart!

Gülay menar att det är självklart att man anställer den som talar språket utan brytning. Men varför accepterar hon denna enkla förklaring och vad är det egentligen denna förklaring säger? Ett sätt att förstå språkets makt är att utgå ifrån tanken om att den som inte kan språket inte heller kan utföra ett gott arbete (på grund av risk för missuppfattningar etc) och att arbetsgivare ser detta hinder redan vid en anställningsintervju. Ett annat sätt att förstå språkets makt är via en tanke om en fördomsfull koppling mellan språk och intelligens, där den som talar ett korrekt språk kan framstå som mer intelligent i en arbetsgivares ögon. Ytterligare ett sätt att förstå varför språket tillåts ha den makt det har är att gå till vår barndom och framkalla den känsla av förvirring och förlägenhet som infinner sig i en situation där vi inte kan uttrycka det vi önskar. Just denna känsla berättar många av de intervjuade kvinnorna om. Ett sätt att hantera denna känsla är genom tystnad. Flera kvinnor berättar att de som är så ”pratglada” i andra turkars närvaro inte säger ett ord när de befinner sig i ett sammanhang med svenskar. De berättar hur de till och med lärt sig undvika den sortens situationer. De berättar att de inte söker de jobb

där det står i platsannonser, eller där de tycker sig kunna förstå på annat sätt, att man måste kunna tala svenska, trots att de kan det – fast med brytning. De blir tysta, betraktas som socialt tillbakadragna och har svårt att framhålla sina egna fördelar i exempelvis en anställningsintervju, eller i en arbetsgrupp med svenskar.

I detta sammanhang är det intressant att notera att flera av de intervjuade kvinnorna först sagt nej till att bli intervjuade med hänvisning till sitt dåliga språk. När vi påtalat hur viktigt vi ansett det vara att även få med kvinnor som inte talar så bra svenska i studien och att vi kan hjälpas åt med språket, har emellertid alla gått med på att delta. Även om kvinnorna talat en bruten svenska eller använt tolk har de varit mycket måna om att intervjuaren ska förstå vad de menar och inte verkat hålla inne med mer komplicerade resonemang eller berättelser.

I motsats till tendensen att bli tyst som flera av de intervjuade kvinnorna berättar om, har en del av de andra kvinnorna med stolthet i rösten hävdad att de tycker att de har rätt att prata med vilken brytning de vill. De säger att de inte ens tänker på att de bryter och att språket inte hindrar dem från att prata – men de förnekar inte att ”svenskarna” ser den som talar med bruten svenska som mindre värd. Asli, 38 år och biträde inom hemtjänsten säger:

Ja, jag pratar. Jag kan inte vara tyst. Svenskarna får tycka vad de vill. De tycker väl att alla som inte pratar perfekt svenska är dumma. Men det struntar jag i. Jag kan inte vara tyst, jag tror inte turkar är det.

De kvinnor som har barn betonar vikten av utbildning för barnens del, för att de ska kunna konkurrera om jobben i framtidens Sverige. Ingen av de äldre Turkiet-födda

kvinnorna nämner det som några av de yngsta kvinnorna vi intervjuar tar upp, nämligen språkbegränsningar även hos de barn som är födda här men som har föräldrar från andra länder. Det är svårt att veta om de äldre Turkiet-födda kvinnorna inte är medvetna om barnens och ungdomarnas språk-”problem” eller om de ser det som ett problem som ligger så långt utanför dem själva att de därför inte tar upp det till diskussion i intervjun. Så här säger Belgün som är 19 år och studerande och född av turkiska föräldrar i Sverige:

Jag vet att jag inte pratar lika bra som svenskar, det vet jag. Jag har svårare att uttrycka mig. Jag känner det själv. Äh ... precis! [Skrattar] man hittar liksom inte orden. Och det kanske kommer att vara ... liksom hindra mig, man vet inte. Men egentligen tycker jag att jag pratar bättre svenska än turkiska.

Belgün säger som så många av de yngre kvinnorna vi intervjuat, att trots att hon är född i Sverige är hon inte svensk, men hon säger att hon inte är en riktig turk heller. Av hennes berättelser om sitt liv och om sina tankar kan man förstå att hon har skapat sig själv i sitt kulturella sammanhang till något helt eget, eller till något hon delar med andra ungdomar med föräldrar från andra länder (se även Åhlund 1997). Belgüns identitet som ung kvinna i Sverige kan betraktas som en social konstruktion som hon aldrig har diskuterat riktigt ordentligt med sina föräldrar, men som är en del i den överenskommelse som finns i samhället om att ”invandrarungdomar är ju liksom varken det ena eller det andra” (citat Belgün). Ett bristfälligt svenskt språk kan genom att knytas an till denna överenskomna kategorisering och dess innehåll ses som oproblematiskt och kanske till och med nödvändig.

Belgün säger å ena sidan att hon inte tror att det språk hon med nödvändighet har eftersom hon är vad hon själv benämner ”invandrarungdom” kommer att stå i vägen för hennes yrkesdrömmar, men hon tar ändå upp språket till diskussion och säger faktiskt i citatet ovan att det finns en möjlighet att språket kommer att hindra henne.

De svensk-turkiska mödrar som vi intervjuat anser å ena sidan att det är bra om döttrarna tar till sig turkiska seder, men de anser å andra sidan att det är oerhört viktigt att döttrarna klarar av att leva i det svenska samhället och anpassar sitt språk och sitt liv till det. Dubbelheten i deras budskap skapar ofta en förvirring hos såväl dem själva som hos deras döttrar. Det är svårt för både mödrar och döttrar att sätta ord på de problem som de känner finns, något som märks tydligt i mor-dotter intervjuerna. Emine, 20 år och datastudent, säger i en enskild intervju:

Jag kan ju inte prata med henne [mammans, vår anm], hon vet inte hur det är där ute. Hon har aldrig varit där liksom. Hon känner inte mina kompisar och jag vet inte hur jag ska kunna berätta något för henne ... Hon vet ändå inte ... Hon vet inte vad jag pratar om känns det som ... Jag pratar med min brorsa istället. Han förstår och han kan ge råd och så där. Jag menar mamma, hon kan inte språket, hon åker aldrig in till stan. Hon går mellan jobbet och lägenheten. Jag vill inte leva hennes liv, fast hon verkar inte fatta det. Eller jo, det kanske hon gör men ... Äh!

Belgün, citerad tidigare, säger med ett skratt att hon pratar ”Rinkebyska”. ”Rinkebyskan” innebär att man inte talar perfekt svenska, men att man heller inte talar med samma slags brytning som de kvinnor och män som lärt sig svenska först som vuxna gör. Hon säger:

Rinkebyska är mer som en dialekt ... som skånska eller norrländska. Och den måste få finnas i Sverige, om det nu ska vara ett mång... vad heter det? Mångkulturellt land? Det gäller bara att få alla svenskar att fatta det, alla byråkrater och fyrtio-talister!

Språket tycks vara mycket viktigt i relation till arbetslivet, men framför allt tycks språkproblem vara ett väl accepterat hinder som alla tagit till sig och gjort till en del i en gemensam överenskommelse om verklighetens beskaffenhet. Det gör naturligtvis mindre ont att veta att man inte får jobb på grund av reella språkproblem än att det är på grund av något mer identitetsnära eller fördomsfullt skäl, vilket belyses tydligt i följande uttalande av Ümit, 30 år med tillfällig praktikplats inom åldringsvården:

Nu när jag lärt mig svenska ska jag försöka få jobb som VA-ingenjör, det är ju det jag har utbildning för. Tills dess ... dagis, åldringsvård ... Du vet sånt de tycker kvinnor kan göra. Utan prat. Jag tror inte jag kommer att drabbas av fördomar på andra sätt. Jag har lätt att anpassa mig.

Tillsammans utgör dessa tre teman; oberoendet, tryggheten och språket, en viktig förståelsegrund för de svensk-turkiska kvinnornas berättelser om sina liv och sina tankar. Ur det resonemang som vi fört ovan vill vi dock dra ut ytterligare en tråd som tycks intressant. I detta fall är det ett begrepp som kvinnorna själva aldrig använder, men som vid analyserna framstår som ytterst viktigt. Det handlar om att vara aktningvärd.

Aktningsvärd

Utifrån våra analyser skulle man kunna tänka sig en modell som hävdar att den som är beroende av andras hjälp och som inte

kan bevisa sitt oberoende heller inte kan vara aktningvärd i det svenska samhället. Man kan också tänka sig en relation mellan att ha ett arbete som ger ekonomisk och/eller värdemässig trygghet och att vara aktningvärd. Språket skulle då kunna betraktas som den medierande variabeln mellan såväl oberoendet som tryggheten och aktningvärdet. Den som kan uttrycka sig på korrekt svenska, utan brytning skulle därmed ha ökade möjligheter både till oberoende och trygghet, samtidigt som språket automatiskt skulle ge ett högre aktningvärde. Efter att ha analyserat de tre temana ”oberoende”, ”trygghet” och ”språk” framstår frågan om aktningvärde som mycket viktig. Det är i denna term vår förståelse av de berättelser vi får i intervjuerna mynnar ut.

Intervjuerna handlar i hög utsträckning om hur man ska kunna få ett anseende och bli respekterad och lyssnad på, trots att man har svårt att bli oberoende, saknar trygghet och talar bruten svenska. De handlar också om hur bristen på respekt och aktning gör det svårt att bli just oberoende och att få trygghet. Ett ord som används mycket i intervjuerna är ”kämpa”. Kvinnorna berättar att de måste kämpa för att få ett jobb – ur analyserna går det dock att utläsa att de framför allt kämpar för att få ett aktningvärde i det svenska samhället, i det egna sammanhanget och inför sig själva.

Vår nästa fråga blir då vad en kvinna från Turkiet har för tillgång till de faktorer som ger aktningvärde och respekt i vårt svenska samhälle. Vi frågar oss också hur hon ska kunna veta vad som ger aktningvärde i det sammanhang där hon lever. De kvinnor vi intervjuat berättar hur de prövar sig fram genom att anpassa sig efter omgivningens förväntningar på en person som hon. Att anpassa sig efter omgivningens ofta motsä-

gelsefulla förväntningar tycks emellertid ge föga aktningvärde. Aikan, 43 år, tidigare citerad säger:

Du vet de tror inte man klarar något annat än dagis och äldreomsorg, och jag har väl tänkt att okej då. Jag tar de här skitjobben som ingen annan vill ha. Men då borde jag uppskattas för det och inte ses som en belastning.

Aktningsvärde och respekt upplevs som något eftersträvansvärt och bristen på det samma som oerhört frustrerande för de kvinnor som intervjuats i denna studie. De som har barn önskar att barnen ska få ett högre aktningvärde än de själva har fått. En väg mot aktningvärde ser de gå via utbildning. Så här säger Isil, 36 år:

Jag vill att de [barnen, vår anm] ska utbilda sig, gå gymnasiet nu, så de blir något. Jag läser på Komvux. Jag går kurs efter kurs. Jag tror det är enda vägen. Kämpa.

Isil uttrycker inte någonstans i intervjun riktigt klart vilka mål det är hon kämpar för. Leyla, 19 år, säger däremot att hon ser en skala eller en stege där hon genom att kämpa kan ta sig högre och högre upp mot ett högre värde. Hon säger att hon absolut inte vill vara arbetslös och inte ha ett trist jobb som inte ger en något annat än lönen. Hon säger:

Utan utbildning får man ju inga BRA jobb, det är ju så det är. Jag vill ha ett jobb där man kan utveckla sig och gå vidare och känna att det här är verkligen något för mig. Något jag verkligen vill. Och som man dessutom får bra betalt för att man gör. Det vore ju toppen. Då skulle jag känna, wow, kolla mig! Det är inte många turkar som fixar det.

Leyla gör en klassificering av sitt eget tänkta framtida arbetsliv i ett mer eller mindre

aktningvärt sken. Hon läser just nu på en mediautbildning och ser framför sig hur hon ska vinna respekt i både svenskars och turkars ögon. Det är vad hon kämpar för.

Slutord

”Det är inte synd om oss invandrarkvinnor, skriv det!” säger Mekke, som själv är arbetsökande och 40 år, som avslutning på sin intervju. Som ett led i den respekt som vi vill visa våra informanter skriver vi det överst i vårt slutord. Med detta sista uttalande från en svensk-turkisk kvinna är vår förhoppning att vi, trots att vi valt att plocka fram sådant som kan tyckas tungt och svårt och som människor därför gärna väljer bort i sina dagliga samtal, har lyckats förmedla en bild av de fenomen som svensk-turkiska kvinnor själva väljer att berätta om i intervjuer av den sort vi erbjudit dem. Anledningen till att vi valt att göra intervjuer på flera olika sätt, är vår tro på kommunikationens samverkan med situationen. I olika former av intervjuer skulle därmed de intervjuade kvinnorna kunna förmedla olika aspekter av sitt liv och sina tankar.

I de enskilda intervjuerna framkommer många djupa personliga historier som rymmer såväl tragik som lycka. Många av de intervjuade kvinnorna säger att de aldrig tidigare givits tillfälle att berätta så djupt och ärligt om sina upplevelser och känslor som i dessa intervjuer. I grupp- och parintervjuerna har informanterna istället kommit att diskutera och argumentera med varandra. Här har informanterna inte sett som sin yttersta uppgift att förse intervjuaren med berättelser, utan snarare funnit ett tillfälle att tillsammans med andra med liknande eller andra upplevelser diskutera arbetslivet, oron för barnen eller något annat tema som de alla funnit viktigt. I mor-

och dotterintervjuerna har fokus varit på relationer och intentioner. Här har intervjuaren fått ta del av det samspel som inbegriper såväl omsorg och kärlek som avståndstagande och oförståelse. Tillsammans har dessa olika former av intervjuer givit möjlighet till en djup förståelse som enbart en sorts intervjuer inte hade haft möjlighet att ge.

Syftet med denna artikel har varit att göra en reflekterande och tolkande könskonstruktivistisk analys (se t ex Gergen & Davis 1997, Stanley & Wise 1993) av vad vi för enkelhets skull valt att benämna ”svensk-turkiska kvinnor”, vars gemensamma nämnare är att de alla är kvinnor och att de har anknytning till såväl Sverige som Turkiet. I analyserna har vi använt oss av den förståelse av själva berättandet som bl a Weedon (1997) benämner diskursiv psykologi och såväl könstillhörighet som etnicitet och klass har funnits med som viktiga analytiska redskap, på det sätt som bl a Jordan och Weedon (1997) och även Skeggs (1997) förespråkar. Fokus har legat på de fenomen som vi funnit intressanta att analysera som delar i den mångfacetterade sociala interaktionsprocess som kan relateras till val- och påverkansmöjligheter i livet (se West & Fernmaker 1995). I våra tolkningar av kvinnornas berättelser om oberoendet, liksom om språket och om sökandet efter tryggheten i dess olika skepnader, framträdde frågan om aktning svärde som oerhört viktig. Kampen för ett aktning svärde syntes oss vara en nyckel i vår förståelse av svensk-turkiska kvinnors erfarenheter och intentioner, på ett helt annat sätt än vad som tidigare framträtt i intervjuer med svenska kvinnor (Thomsson 1996; 1998).

Vi känner oss oerhört ödmjuka inför de berättelser som ligger till grund för denna artikel och hoppas att vi kunnat göra de som

berättat rättvisa. Varje kvinnas namn har ersatts med ett annat på ett totalt osystematiskt (och kanske kulturellt oinitierat) sätt, de uttalanden som presenterats har på ett ytterst försiktigt sätt genomgått vissa förändringar, så att det inte ska gå att utläsa vilka kvinnor som varit med i studien och vem som sagt vad. Därför kommer ingen av informanterna att till fullo känna igen sig. Förhoppningen är dock att det vi funnit viktigt att föra fram i denna artikel är teman som fler än våra osystematiskt utvalda informanter kan känna igen sig i. Ett är dock säkert, vårt fokus på arbetslivet överensstämmer med vad som är i fokus i de allra flesta av de intervjuade kvinnornas liv.

Naturligtvis har vi i denna artikel inte kunnat diskutera allt det som vi funnit intressant i de berättelser som de intervjuade kvinnorna givit oss. Vi har valt att diskutera oberoendet, tryggheten och språket som tre fristående, likväl som sammanflätade begrepp, som alla har att göra med aktning svärde och respekt. Livet tycks, har vi förstått efter att ha mött dessa svensk-turkiska kvinnor, handla mycket om kampen för aktning. Det handlar också om att trots alla hinder som står i vägen i livet hitta kryphålen som gör det möjligt att faktiskt må ganska så bra – för det säger de flesta av de kvinnor vi intervjuat att de gör.

Referenser

- Antonovsky A (1991) *Hälsans mysterium*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Bromé P & Bäcklund A K (1998) *S-märkt. Företagets etniska vägval*. SNS Förlag, Stockholm.
- Butler J (1990) *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, London.
- Chow E N-L, Wilkinson D & Zinn M B (red) (1996) *Race, Class & Gender. Common Bonds, Different Voices*. Sage Publications, London.
- Connell R W (1993) *Gender & Power*. Polity Press, Cambridge.

- Connell R W (1996) "New Directions in Gender Theory, Masculinity Research, and Gender Politics". *Ethnos*, vol 3-4, s 151-176, Stockholm.
- Donald J & Rattansi A (red) (1995) "Race", *Culture, & Difference*. Sage Publications, London.
- Edwards D & Potter D (1993), *Discursive Psychology*. Sage Publications, London.
- Elias N (1989) *Sedernas historia. Del I av Norbert Elias civilisationsteori*. Atlantis, Stockholm.
- Feagin J R (1991) "The Continuing Significance of Race: Antiracist Discrimination in Public Places". *American Sociological Review*, vol 56, s 101-116.
- Finch L (1993) *The Classing Gaze: Sexuality, Class and Surveillance*. Allen and Unwin, St Leonards, NSW.
- Gergen M M & Davis S N (red) (1997) *Toward a New Psychology of Gender*. Routledge, London.
- Haavind H (1982) "Makt og kjærlighet i ekteskapet", i Haukaa R, Hoel M & Haavind H (red) *Kvinneforskning: Bidrag til samfunnssteori*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Haavind H (1992) "Vi måste söka efter könets förändrade betydelse". *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, vol 3, s 16-34.
- Haavind H (1994) "Kjønn i forandring – som fenomen og som forståelsesmåte". *Tidskrift for Norsk psykologforening*, vol 31, s 767-783.
- Hare-Mustin R T & Marecek J (red) (1990) *Making a Difference. Psychology and the Construction of Gender*. Yale University press, New Haven & London.
- Hennessy R & Ingraham C (1997) *Materialist Feminism. A Reader in Class, Difference, and Women's Lives*. Routledge, London.
- Howard J A & Hollander J (1997) *Gendered Situations, Gendered Selves. A Gender Lens on Social Psychology*. Sage Publications, London.
- Jordan G & Weedon C (1997) *Cultural Politics. Class, Gender, Race and the Postmodern World*. Blackwell Publ, Cornwall.
- Landrine H (red) (1995) *Bringing Cultural Diversity to Feminist Psychology*. American Psychological Association, Washington, D C.
- Magnusson D (1988) *Individual Development Form an Interactional Perspective: A Longitudinal Study*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, London.
- Magnusson D (1990) "Personality Development from an Interactional Perspective", i Pervin L A (red) *Handbook of Personality: Theory and Research*, s 193-222. The Guilford Press, New York.
- Magnusson E (1998) "Vardagens könsinnebörder under förhandling – om arbete, familj och produktion av kvinnlighet". Doktorsavhandling. Umeå universitet, Umeå.
- Maharaj Z (1995) "A Social Theory of Gender: Connell's Gender and Power". *Feminist Review*, vol 49, s 50-65.
- QSR NUD*IST (1997) *Software for qualitative data analysis*. Rev 4, Scolari, Sage publications software, Australia.
- Rothman R A (1993) *Inequality and Stratification: Class, Color, and Gender*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Skeggs B (1997) *Formations of Class & Gender*. Sage Publications, London.
- Stanley L & Wise S (1993) *Breaking Out Again: Feminist Antology and Epistemology*. Routledge, London.
- Strathern M (1992) *After Nature: English Kinship in the Late Twentieth Century*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Thomsson H (1996) *Women's Opportunities for Well-being. Studies of Women's Work, Leisure and Health-related Behaviour Patterns*. Doktorsavhandling. Psykologiska institutionen, Stockholms Universitet.
- Thomsson H (1998) *Anpassningens pris. Kvinnors liv i vård och vardag*. Förlagshuset Gothia, Stockholm.
- Unger R & Crawford M (1996) *Women and Gender. Feminist Psychology. Second edition*. The McGraw-Hill Companies, inc, London.
- Weedon C (1997) *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*. Blackwell, Oxford.
- West C & Fernmaker S (1995) *Doing Difference. Gender & Society*, vol 1, s 8-37.
- Wetherell M & Potter J (1992) *Mapping the language of racism: Discourse and the legitimation of exploitation*. Harvester Wheatsheaf, New York.
- Åhlund A (1997) *Multikultuungdom. Kön, etnicitet, identitet*. Studentlitteratur, Lund.
- Åhlund A & Schierup C-U (1991) *Paradoxes of Multiculturalism*. Avebury, Altershot.